

מערך שיעור: "ואולי" - רחל המשוררת

פיתוח מיומנות חשיבה יצירתית בספרות | חטיבת ביניים

גיל יעד	משך זמן	תחום
כיתות ז'-ט'	2-3 מפגשים	ספרות, חשיבה יצירתית, כתיבה

מטרות השיעור

מטרות בתחום הספרות:

- היכרות עם רחל המשוררת וייחודה בשירה העברית
- ניתוח שירי: מבנה, דימויים, שפה פואטית, נקודת מבט
- הבנת נושאי השיר: זיכרון, ספק, זהות, קשר לארץ
- זיהוי אמצעים פואטיים: חזרה, ניגוד, שאלה רטורית
- הבנת הקשר בין ביוגרפיה לכתיבה יצירתית

מטרות בתחום חשיבה יצירתית:

- פיתוח חשיבה גמישה - ראיית אפשרויות מרובות
- פיתוח מקוריות - יצירת רעיונות ייחודיים ואישיים
- פיתוח שטף - יצירת מגוון רעיונות וגרסאות
- גמישות והטלת ספק - שאילת שאלות "מה אם" על עצמנו
- התנסות בכתיבה יצירתית מתוך השראה

מהי חשיבה יצירתית?

היכולת לחשוב על נושאים מוכרים בדרכים חדשות, להציע הסברים או פתרונות חלופיים, לייצר הקשרים חדשים בין תחומי ידע שונים ולהפיק תוצרים מקוריים, רלוונטיים ובעלי ערך.

[\(קישור למרחב הפדגוגי, מיומנות חשיבה יצירתית\)](#)

מרכיבי חשיבה יצירתית:

מרכיב	הסבר	דוגמה מהשיר
גמישות	יכולת לראות דברים מזוויות שונות	אולי זה היה, אולי זה חלום
מקוריות	יצירת רעיונות ייחודיים	השאלה האם החוויות באמת התרחשו
שטף	יצירת רעיונות רבים	מגוון דימויים מהחיים בכנרת
העזה	אומץ לחשוב אחרת	להטיל ספק בזיכרונות עצמה

השיר "ואולי"

ואולי לא היו הדברים מעולם,
אולי
מעולם לא השכמתי עם שחר לגן,
לעבדו בזעת-אפי?

מעולם, בימים ארכים ויוקדים
של קציר,
במרומי עגלה עמוסת אלמות
לא נתתי קולי בשיר?

מעולם לא טהרתי בתכלת שוקטה
ובתם
של כנרת שלי... הוי, כנרת שלי,
הקייית, או חלמתי חלום?

תרפ"ז

רחל המשוררת - חיים ויצירה

רחל בלובשטיין (1890-1931), המכונה "רחל המשוררת", נולדה ברוסיה ועלתה לארץ ב-1909. עבדה בחוות כנרת ולימדה בדגניה. חלתה בשחפת ונפטרה בגיל 41. שירתה מאופיינת בפשטות, בעדינות ובקול אישי ואינטימי.

מאפייני שירתה:

- שפה פשוטה וישירה, קרובה לשפת הדיבור

- קול נשי ואישי - חדשני בתקופתה
- נושאים: געגועים, בדידות, קשר לנוף ולאדמה
- שירים קצרים וממוקדים רגשית
- שימוש בשאלות ובספק

ניתוח ספרותי של "ואולי"

1. מבנה ותוכן:

- שלושה בתים - כל בית מתאר חוויה אחרת מהחיים בכנרת
- בית א': עבודה בגן בשחר
- בית ב': קציר ושירה
- בית ג': טבילה בכנרת
- כל בית מסתיים בשאלה - האם זה באמת היה?

2. אמצעים פואטיים:

- חזרה: "מעולם", "אולי", "כנרת שלי" - יוצרת מוסיקליות ודגש
- שאלות רטוריות: השיר כולו הוא שאלה אחת גדולה
- ניגוד: ודאות (תיאור חי) מול ספק ("אולי לא היו")
- דימויים חושיים: "תכלת שוקטה", "ימים יוקדים", "זעת אפי"
- פנייה: "הוי, כנרת שלי" - אינטימיות ורגש

3. נקודת מבט ורגש:

- מדברת בגוף ראשון - אישי מאוד
- מבט לאחור על החיים
- ספק ופליאה - האם החוויות היו אמיתיות
- געגועים וכאב - אולי כל זה רק חלום

4. פרשנות - למה הספק?

אפשרויות פרשניות:

1. מחלת השחפת - המשוררת חולה ומרגישה שהחיים חולפים
2. הניתוק מכנרת - כבר לא גרה שם, החוויות נראות רחוקות
3. פילוסופיה - ספק בטבע המציאות והזיכרון
4. רומנטיזציה - החוויות היו כל כך יפות שנראות כמו חלום

מבנה השיעור

שלב	פעילות	זמן
פתיחה	היכרות עם חשיבה יצירתית	10 דק'
קריאה	קריאת השיר ותגובה ראשונית	15 דק'
ניתוח	ניתוח ספרותי ופרשני	30 דק'
חשיבה יצירתית 1	תרגילי חימום יצירתיים	20 דק'
חשיבה יצירתית 2	כתיבה יצירתית בהשראת השיר	35 דק'
שיתוף	קריאת יצירות והערכה הדדית	20 דק'
סיכום	רפלקציה על התהליך היצירתי	10 דק'

שלב א: פתיחה - מהי חשיבה יצירתית? (10 דקות)

התחילו בשיחה:

- מה זה להיות יצירתי לדעתכם?
- האם כולם יכולים להיות יצירתיים?
- מתי בחיים שלכם אתם יצירתיים?

הציגו את מרכיבי החשיבה היצירתית: גמישות, מקוריות, שטף, העזה.

שלב ב: קריאת השיר (15 דקות)

קראו את השיר 2-3 פעמים. אפשרויות:

5. קריאה ראשונה בשקט - כל תלמיד לעצמו
6. קריאה שנייה בקול - המורה או תלמיד
7. קריאה שלישית - עם מוסיקת רקע עדינה

שאלו לתגובות ראשוניות:

- מה הרגשתם?
- איזו מילה או משפט נשאר איתכם?

- על מה השיר לדעתכם?

שלב ג: ניתוח ספרותי (30 דקות)

נתחו את השיר יחד עם הכיתה:

שאלות להבנה:

8. מה המשוררת שואלת? (האם החוויות שלה היו אמיתיות)
9. אילו חוויות היא מתארת? (עבודה, קציר, טבילה בכנרת)
10. איך הספק מתבטא בשיר? (מילים: אולי, מעולם, או חלמתי)
11. מה המשמעות של "כנרת שלי"? (שייכות, אהבה, קשר אישי)

שאלות לעומק:

12. למה לדעתכם המשוררת מטילה ספק בחוויות שלה?
13. מה ההבדל בין זיכרון לחלום?
14. מה קורה כשאנחנו מטילים ספק בעבר שלנו?
15. האם אי פעם הרגשתם שמהו שקרה לכם נראה כמו חלום?

זיהוי אמצעים פואטיים:

חפשו יחד: חזרות, שאלות רטוריות, דימויים, פנייה ישירה.

שלב ד: תרגילי חימום יצירתיים (20 דקות)

תרגיל 1: חשיבה גמישה - "אולי" שלי (5 דקות)

כל תלמיד כותב במהירות 5 משפטים שמתחילים ב"אולי" על חוויה אמיתית מחייו.

דוגמה: "אולי לא באמת טיילתי בצפון", "אולי הריב עם חברה לא היה"

תרגיל 2: שטף - "מה אם" (5 דקות)

כתבו כמה שיותר תשובות: "מה אם הזיכרונות שלנו לא מדויקים?"

- מה זה אומר על מי שאנחנו?
- איך זה משפיע על הסיפורים שאנחנו מספרים?

- האם חשוב שזה יהיה מדויק?

תרגיל 3: העזה - השלם את המשפט (10 דקות)

כל תלמיד משלים:

16. "החווייה הכי חזקה שחווייתי היא..."
17. "לפעמים אני תוהה האם באמת..."
18. "המקום שלי הוא..."
19. "אם הייתי יכול לחזור לרגע אחד זה היה..."

שלב ה: כתיבה יצירתית (35 דקות)

נעת, תכתבו יצירה משלכם בהשראת "ואולי!"

בחרו אחת מהאפשרויות:

אפשרות 1: שיר "ואולי" שלי

כתבו שיר המתחיל ב"ואולי" על חוויה משמעותית מחייכם. השתמשו במבנה דומה:

- בית 1 - חוויה ראשונה
- בית 2 - חוויה שנייה
- בית 3 - שאלה: האם זה באמת קרה?

אפשרות 2: מכתב מרחל

כתבו מכתב מדומה מרחל לחברה, בו היא מסבירה למה היא מטילה ספק בחוויות שלה.

אפשרות 3: המשך השיר

כתבו בית רביעי לשיר. מה עוד רחל יכולה לשאול? איך היא יכולה לסיים?

אפשרות 4: "ובטח" - שיר הפוך

כתבו שיר שמתחיל ב"ובטח" - מלא ודאות על חוויות בחייכם.

הנחיות לכתיבה:

- כתבו בגוף ראשון - אישי
- השתמשו בחושים (ראייה, שמיעה, מישוש)
- העזו לשאול שאלות קשות
- אל תדאגו מדקדוק בשלב הראשון - זרמו
- קראו לעצמכם בקול - איך זה נשמע?

שלב ו: שיתוף והערכה (20 דקות)

חלקו את הכיתה לקבוצות של 4-5 תלמידים.

כל תלמיד:

20. קורא את יצירתו בקול
21. מקבל משוב חיובי מהחברים
22. שומע מה היה מיוחד ביצירה שלו

כללי משוב:

- התחילו עם "מה שאהבתי..."
- ציינו משהו ספציפי - מילה, דימוי, שורה
- תנו משוב על התוכן, לא על הדקדוק
- שאלו: איך היה לכם לכתוב?

מתנדבים יכולים לקרוא בפני כל הכיתה.

שלב ז: סיכום ורפלקציה (10 דקות)

שאלות לדיון:

- מה היה קשה בכתיבה היצירתית?
- מה גיליתם על עצמכם?
- איך השיר של רחל עזר לכם לחשוב?
- מה החיבור בין ספק לבין יצירתיות?

כל תלמיד ממלא:

- מה למדתי היום על חשיבה יצירתית?
- באיזו דרך הייתי יצירתי?
- מה הייתי רוצה לשפר ביצירה שלי?

הצעות להעשרה והרחבה

1. מחקר ספרותי:

- קראו שירים נוספים של רחל: "רק על עצמי", "כנרת", "חנה"
- השוו את "ואולי" ל"כנרת" - מה דומה? מה שונה?
- חקרו על חיי רחל והקשר לשירתה

2. יצירה מורחבת:

- הפכו את השיר שכתבתם לשיר מלא (3-4 בתים)
- צרו איור או קולאז' בהשראת השיר
- צלמו תמונה שמבטאת "ואולי"

3. פרפורמנס:

- קראו את השיר עם מוסיקה
- צרו קריאה דרמטית בקבוצות
- הקליטו את השירים שכתבתם

4. השוואה:

- השוו ל"אם האבן" של יהודה עמיחי (גם על זיכרון וספק)
- השוו לשירי נוסטלגיה של משוררים אחרים

משאבים ומקורות

אתרים:

- [פריקט בן יהודה "ואולי לא היו הדברים"](#) [דף יוצר רחל המשוררת](#)

ספרים:

- "שירתה של רחל" - אריאל הירשפלד
- "כל שיריה של רחל" - דבר, תשל"ט
- "המשורות" - תמר ס. הס (על משורות בת דורה של רחל)

מוסיקה:

- חפשו ביוטיוב הלחנות שונות לשירי רחל
- אפשר להקשיב ל"ואולי" בביצועים שונים
- שמעו איך מוסיקה משנה את תחושת השיר

הערכה

קריטריון	משקל	פירוט
ניתוח ספרותי	25%	הבנת השיר, זיהוי אמצעים פואטיים
יצירתיות	35%	מקורות, העזה, שטף רעיונות
שפה ספרותית	20%	שימוש בדימויים, שפה פואטית
השתתפות	10%	תרומה לדיון, משוב לחברים
רפלקציה	10%	מודעות לתהליך היצירתי

הערות למורה

יצירת אווירה תומכת:

חשיבה יצירתית דורשת תחושת ביטחון. צרו אווירה שבה "אין תשובות לא נכונות" ושה אפשר להעז. הדגישו שכל רעיון הוא בעל ערך.

התאמה לרמות:

- כיתה ז' - הדגש על הבנת השיר וכתיבה חופשית
- כיתה ח' - הוספת ניתוח מעמיק וכתיבה במבנה
- כיתה ט' - ניתוח השוואתי ויצירה מורכבת יותר

עבודה עם תלמידים מתקשים:

- הציעו משפטי התחלה מוכנים
- אפשרו כתיבה בפרוזה ולא רק שירה
- עבדו בזוגות - אחד כותב, אחד מציע רעיונות

טיפים לעידוד יצירתיות:

- הדגישו תהליך על תוצר
- שתפו את היצירות שלכם כמורים
- חגגו ייחודיות - כל קול שונה
- השתמשו במוסיקה ואמנות כהשראה

"העזה לשאול 'אולי' - זו התחלתה של יצירתיות."